

6. PETIT BESTIARI PERSONAL

MARIASUN LANDA¹

Absans de començar a parlar d'animals interiors, m'agradaria recordar que ser escriptor és, entre d'altres coses, convertir-se en un estrany, en un estranger al País d'Un Mateix. Que passem hores i hores ensumant en un territori nebulós que convencionalment anomenem imaginació i que una part del que escrivim, almenys, és una traducció de quelcom que desconeixem o “malconeixem”. I anticipo així l'enfocament que li donaré a les meves reflexions, sense descartar que n'existeixin d'altres i de molt variades que no són excloents entre elles. Em refereixo a la forma en què la literatura infantil pot transmetre allò que l'escriptor ignora d'ell mateix però que l'habita.

En realitat, sempre em commouen la barra i la desimboltura amb què vaig entrar al territori de la literatura infantil i juvenil.

Ja fa més de vint-i-cinc anys que vaig publicar el meu primer llibre de contes per a nens. Res dins de la meva trajectòria anterior no presagiava que la meva obra literària anés adreçada al món infantil, ni les meves lectures, ni els meus estudis de Filosofia, *Pura* com li deien aleshores, al París post maig 68, ni —per descomptat— les meves ambicions literàries juvenils. El retorn al País Basc el 1973 i el meu compromís personal d'aprendre l'èuscar em van fer aterrar dels nevats

¹ Premi Nacional de Literatura Infantil i Juvenil 2003.

cims de la filosofia als verds prats d'un grup de nens i nenes de Primer d'EGB que —en condicions gairebé tercermundistes— s'estaven escolaritzant en èuscar en aquelles *ikastolas* de començaments dels anys 70. Una aventura que em va portar a escriure els meus primers contes infantils amb el digne objectiu de fornir els meus alumnes d'ambdós sexes del material literari en èuscar i que va fer que m'endinsés, amb embadaliment i entusiasme, en el continent, desconegut i marginat pel Cànon oficial, d'una Literatura Infantil moderna que va resultar per a mi una vertadera caixa de sorpreses: Gianni Rodari, Christine Nöstlinger, Maria Gripe, Michael Ende, Roald Dahl... Amb els anys, el meu interès ha anat reculant cap als així anomenats clàssics, cap a la literatura de tradició oral, com qui va excavant un forat que guanya i s'eixampla com més s'hi aprofundeix.

Vint-i-cinc anys després d'aquell primer llibre que recollia els contes que jo escrivia per als meus alumnes, crec que he perdut una certa innocència i he guanyat en humilitat. Avui dia, no sé ben bé què vol dir “escriure per a nens”, ni per exemple, no sé sempre —i a més a més no ho vull saber gaire— com i per què se m'han acudit algunes de les meves històries

Per què escrius contes per a nens?

Com se t'acudeixen aquestes històries?

Horror! Dues preguntes que constantment ens adrecen als autors de literatura infantil.

He assistit a nombroses trobades amb lectors, nens i adolescents. M'han fet aquestes preguntes en moltes entrevistes, ràdios o televisions, però us puc dir que aquestes qüestions sempre em torben i em neguitegen. A sota d'aquestes preguntes s'amaguen altres de més reticents, tots plegats ho sabem: Per què una persona com tu escriu aquesta mena d'històries? Per què no et deixes de bajanades i escrius una novel·la per a adults?

És veritat que, a hores d'ara, tenim una o diferents sortides que ens semblen adients per a cada cas, però és força probable que, en el fons, mai no diguem totalment la veritat per una raó molt senzilla, perquè nosaltres mateixos, els escriptors, la ignorem.

De fet, hi ha una àmplia bibliografia sobre l'ofici d'escriptor i molts

autors continuen intentant indagar i respondre amb sinceritat la pregunta de per què escriuen. Les respostes són variades i personals, però m'atreveixo a aplegar-ne esquemàticament algunes perquè són igualment vàlides per a la modalitat de literatura infantil i juvenil: alguns afirmen que s'escriu per a ordenar el món propi, per a transcendir la por. La por al temps, als altres, a ells mateixos. Per enriquir la pròpia realitat, perquè ens valorin, perquè ens estimin, per explorar-nos a nosaltres mateixos i als altres, per donar testimoniatge de la realitat contemporània. D'altres insisteixen més en l'aspecte lúdic de la literatura, la necessitat d'escriure com un refugi, una evasió, un joc o parlen del seu ofici com allò que més bé saben fer, senzillament. En tot cas, una de les respostes més generalitzades és que els escriptors escrivim per una ineludible necessitat d'expressió i comunicació.

Encara que tot això és veritat, cada resposta personal a aquesta pregunta aparentment tan senzilla és gairebé sempre maldestra, confusa, frustrant. Sempre es té la sensació que es respon malament, perquè hom continua sense saber —malgrat els anys— per què ha escrit i continua escrivint seriosament, dificultosament, amb disciplina i de vegades amb eufòria, mentides, moltes mentides, històries que mai no van ser però que potser, en certa manera, haurien pogut ser. Aquest defici és més gran encara en el cas d'aquells que escrivim literatura infantil, on la fantasia, l'absurd, el joc, la tendresa, l'aventura, l'humor tenen un gran protagonisme. En el meu cas, històries d'elefants amb cor d'ocell, puces ballarines que volen viatjar a Rússia, mitjons que no es resignen al seu trist destí i es llancen, com suïcides des del quart pis, bicicletes que es declaren en vaga... Sí, realment, la pregunta té una resposta difícil i complexa.

Els escriptors sabem més bé que ningú que la cosa més humana del món és narrar-se un a ell mateix, dotar d'una estructura narrativa la nostra vida que, al capdavant, no és res més que un poti-poti de vivències, sensacions, records... Que tenir una biografia és construir un relat, tenir memòria és posar un ordre precari en un caos on es confonen el real i l'imaginari, el que som o pretenem ser amb el que hauríem desitjat que fos, perquè a dins nostre no hi ha una única veu sinó diverses veus, potser un cor, i fins i tot un orfeó.

En realitat, estic al·ludint a la necessitat tan humana de narrar-se, de fantasiejar, d'escoltar, elaborar i viure històries més enllà del que bé o malament anomenem el real. I de fer-ho per a d'altres, conscientment o inconscientment. Aquest altre a qui es vol arribar, a qui es vol agradar, seduir o commoure, o de qui hom es vol venjar. Tant fa. Aquest ALTRE sense el qual no tindria cap sentit parlar d'un JO. Però què passa quan aquest ALTRE és un hipotètic receptor infantil o juvenil? Com que és una qüestió molt analitzada i debatuda, em limitaré a dir, amb tota humilitat, que quan començo a escriure una història, penso sobretot en això: en la història. I a més a més, en una història que, d'una manera o una altra, té alguna cosa a veure amb mi. Si prendrà cos, si se sostindrà, si m'agradarà, si passarà la meva pròpia autocensura. Més tard, en el procés de reelaboració, de correcció, la referència al receptor és essencial per a mi i crec fer-ho amb seriositat i rigor. Però si no existís aquesta primera fase a la qual he fet al·lusió, la literatura infantil no tindria gaire interès per a mi. Crec que m'avorriria.

Una cosa semblant em passa quan tracto d'explicar la gènesi d'alguns dels meus llibres.

És veritat que tots i totes tenim unes respostes més o menys adequades, i en certa manera vertaderes, de la gènesi de les nostres històries. Però, en alguns casos, he de reconèixer que sóc una mica inconscient fins i tot de les meves pròpies troballes.

En realitat, no tots, però sí alguns dels llibres als quals faré al·lusió tenen el seu origen molt abans de ser escrits, abans de pensar en la història, en els personatges, en el desenllaç. Un conte pot ser una forma de traducció d'un conjunt de percepcions. Pot ser una forma com qual-sevol altra d'acostar-se a allò que ignorem de nosaltres mateixos però que ens habita.

M'atreviria a dir que el moment en què es forja la idea, la matèria de la ficció, la frontera entre allò conscient i allò inconscient, moltes vegades és misteriós per a l'autor mateix. Alguns han al·ludit a la noció d'inspiració, terme indefinit com pocs, al trànsit, a una mena de germen que va creixent dins de l'escriptor mentre menja, somia o treballa i que després es canalitza en forma de paraules fins al paper. Imatges, compa-

racions, metàfores, però, en qualsevol cas, sempre referint-se a quelcom que arriba de la foscor. Quina foscor? Suposo que la foscor que percebem a dins de nosaltres mateixos. En realitat, ser escriptor potser sigui ser capaç de veure aspectes desconeguts en una cosa perfectament coneguda, una manera entre moltes altres de ser creatiu. Suposo que l'important és tenir una forma pròpia d'expressar-se, un món interior, un imaginari personal, un estil.

De fet, he constatat el gran nombre de publicacions que, a propòsit del procés creatiu i escrites per l'autor mateix, estan veient la llum d'uns pocs anys ençà. És com si s'arribés a una edat o a un moment en la trajectòria literària d'un escriptor on aquest sent la necessitat vital de reflexionar sobre el seu quefer literari. Com s'ha elaborat la seva obra, per què va escriure això i no allò, la gènesi i la gestació de les seves obres, les seves obsessions, els seus temes recurrents, en una recerca d'allò que continua sent per a nosaltres el més difícil d'aquest món: entendre'ns nosaltres mateixos. També entendre els altres i el món que ens envolta. Així doncs, la forma d'intentar-ho té més d'exploració que no pas d'invenció, més de foscor que no pas de llum, més de provatures que de certeses i, en tot cas, més d'experiència que no pas d'experiment. És un procés, quelcom d'imprevisible que saps com comença però que no saps si quallarà, si acabarà, si trobarà una altra veu, un altre cor, una altra escolta. És a dir, un lector.

Com se m'han acudit les històries que he escrit?

I com que una ja té una edat i constata amb una certa sorpresa que a les seves obres van apareixent animals com més va més sense que, en realitat, m'agradin especialment, ha d'admetre que val la pena desemmascarar aquests animalets, arrencar-los les seves caretes i mirar cap a allò que amaguen, és a dir, per què i com m'he camuflat i s'ha manifestat la meua foscor al seu darrere. És allò que, després d'una breu arqueologia sentimental, he anomenat el meu petit bestiar personal.

.....
Què cal fer quan es té por

La por és un gripau molt gros, un gripau panxut que dorm dins nostre. De vegades es desperta i comença a fer saltirons dins del pit. En aquests casos és

inútil parlar-hi, perquè aleshores fa els salts més grans: del cor a la gola, de la gola a la panxa, de la panxa al cap...

L'avi diu que l'única cosa que es pot fer en aquests casos és cantar. Si comences a cantar, el gripau s'atura, intrigat, perquè vol saber d'on ve la cançó. Després li vénen ganes d'aprendre-la i l'escolta amb més atenció.

Però com que els gripaus no han nascut precisament per a la música, de seguida els agafa son. Es queden com esbaornits i s'adormen profundament.

I aleshores torna la calma.

Iholdi

.....

Això és el que escrivia el meu personatge Iholdi el 1988.

Per això ara sé que, en l'inici dels temps, ja hi havia el gripau.

No aquest a qui la princesa fa un petó i es converteix en príncep, aquest que, a causa del poder d'una altra dona, però aquest cop bruixa, duia una penosa vida en un infame bassal a l'espera d'una princesa intuïtiva i amb iniciativa. Aquest gripau el deixarem per a un altre dia, perquè l'incident val la pena de ser tractat en una altra ocasió: quan parlarem de quants gripaus va haver o de quants ha de besar una princesa —i totes les nenes ho vam ser— fins a trobar aquell que es converteix en príncep.

El gripau a qui em referiré té el seu habitacle en la profunditat del cor humà. I és vell, molt vell, ja que existia en els temps de la llarga nit en què, al costat de la foguera feta al fons de la caverna, algun caçador, alguna recollidora de llavors o de fruites, narrava un incident, real o fantàstic que li havia succeït, havia sentit o imaginat. I ho feia per a la resta del grup, embadalits oients d'aquells relats, que treien d'allò el plaer, l'escalfor i la llum que la interminable nit de la caverna els negava.

“Els contes es contaven per fer dormir la por”, vaig sentir dir a una narradora quítxua. I algú que no recordo va arribar a afirmar que Déu va inventar l'home per sentir-li contar contes.

I el gripau hi era.

I encara hi és a la caverna interior, de vegades mig adormit, d'altres inquiet, sempre disposat a reivindicar la seva existència.

I si no, que li ho diguin a la Iholdi, que al seu quadern secret deixa constància que el gripau encara ens sobresalta amb els seus bots espasmòdics quan menys t'ho esperes.

La Iholdi no ho diu, però els contes, com la música, també adormen els gripaus que viuen mil·lenàriament al bassal dels nostres budells.

Assossegats, encara que sigui momentàniament, hi ha espais per al respir, per a la llum tènue de la il·lusió que clareja amb l'alba, que la ilumina i acarona.

El desig és allà, petit i tenaç com una puça i també fa bots. Bots petits i irrisoris, algú podria dir que ridículs. Però gràcies a ells la puça es mou, es trasllada, viatja, viu. Bots, de vegades, arriscats, mortals, en qualsevol cas insistents. El desig, com ara la puça Russica, és rebel, inconformista i no atén a les bones raons. “Quant de temps em queda per viure?”

Així comença un llibre meu que es titula *Russica*. Només a una puça se li acudeix fer aquestes preguntes. Nosaltres, en canvi, des del temps de les cavernes, sabem que som i podem deixar de ser en un instant. Que la nostra vida no tan sols és breu, sinó fràgil. Ser i no ser. Les dues cares d'una moneda que se'ns lliura al néixer. Per això tenim desigs, perquè la nostra vida sempre breu és a punt de no ser i mentre és, volem que sigui ampla.

Hi ha res de més improbable per a una puça que arribar a Rússia i convertir-se en una famosa ballarina? I què? Fa botets que la poden portar d'un personatge a un altre, d'aventura en aventura i —per descomptat— a la fi de la narració ja sap que l'important no és la meta sinó el viatge.

“Qui pot ser tan insensat per morir sense haver fet, almenys, una volta a la seva presó?”, com diria Marguerite Yourcenar.

Cal intentar-ho. Quan es deixa de tenir il·lusió, projectes, desigs, hom mor. Hom vegeta. Hom fa voltes com un peixet de la peixera de qualsevol nen o nena que, com ara la Maider, la protagonista de *Quan els gats se senten molt sols*, l'hi han regalat perquè, a falta del seu vertader consol, es cregui acompanyada.

El ciprínid vermell a la peixera interior no fa bots, només es mou mogut per l'obsessió. Els seus ulls no semblen mirar encara que vegin,

repeteix els seus moviments fins a l'exasperació, mut, aïllat i només sura quan mor.

(...) *“En arribar a casa em vaig trobar que tenia una sorpresa. Almenys, així va ser com en va dir la meua àvia d'un peix vermell dins d'una bosseta de plàstic plena d'aigua...*

—Mira quina sorpresa t'he comprat! Aquests peixets vermells es diuen ciprínids... Que ja ho sabies? També t'he comprat una peixera, t'agrada? Diuen que observar els peixos és molt relaxant per a la gent...

Un peix! És a dir, un animal que no feia olor, no deixava pèls per la casa ni gratava les catifes i que a més a més era mut. Perfecte!

(...)

—Els peixos no m'agraden —li vaig contestar resoluta— tret de si és per menjar-los, és clar! (1996)

Però uns anys més tard el Lluc, el ciprínid vermell del vell Plini, del meu llibre *El mitjó suïcida*, és l'encarregat d'aclarir i assessorar el pobre mitjó suïcida. No sap què sent, què li passa, l'amor ha fregat el seu petit cor de drap i està confós i desorientat:

(...) *Què estava dient? Què m'estava passant? Per què em venien a la boca paraules que mai en tota la meua trista vida de mitjó no se m'havien acudit?*

(...)

I, en el mateix moment que m'ho deia, vaig recordar un altre consell d'en Lluc, el peix vermell d'en Plini:

—El primer que ha de fer un abans de dir les coses a un altre, és dir-se les ben clarament a ell mateix. Pensa en com són les carxofes. Les fulles de la part de fora són molt dures, i cal treure-les per arribar a la part de dintre, que és tova com el pa de pessic. Així és com hem d'actuar també nosaltres quan no entenem el que ens passa ni el que sentim: per arribar al cor, hem d'anar traient abans, com les fulles inútils, les paraules feixugues, lletges i inservibles. I, un cop al cor, només ens quedaran les paraules tendres, dolces i sinceres. A partir d'aleshores podrem continuar actuant en conseqüència.

El peix vermell ha passat de ser una representació de l'obsessió, de la repetició i el conformisme a ser un símbol de saviesa.

Potser perquè aleshores ja sabia que es pot viatjar cap a fora com la puça Rusika i es pot viatjar cap endins. El Lluc havia après molt de la

vida, del cor humà, sense sortir de la peixera: tot observant, anotant-ho tot, sota una aparença insignificant, anodina, gairebé invisible, fins a convertir-se en un savi.

Els elefants, en canvi, són mamífers potents, de gran tradició en l'imaginari col·lectiu, i en l'infantil en particular (Babar, Elmer...) que fascinen per la seva mida i els seus ullals i la seva trompa que els atorga aquesta lleugeresa, aquest gest juganer i una funcionalitat sempre fascinant. Qui no s'ha passat molta estona observant-los en algun zoològic? A més a més, se'ls atribueixen una intel·ligència, una memòria i unes facultats que per a nosaltres les voldríem.

En aquest joc d'identificar-se cadascú amb un animal jo, durant molt de temps, m'hi vaig identificar, més que res per la seva mida, la seva lentitud aparent, el seu ésser ruminant sobretot, fins que un amic va afegir aquell comentari que suposo que provenia de l'afecte: seràs un elefant, però tens el cor d'un ocell.

“Xabier, els elefants amb cor d'ocell són dolços i misteriosos. Els altres elefants se'n burlen i els diuen babaus, innocents i fins i tot retardats. Alguns diuen que són així perquè en néixer els va picar una vespa en un ull. D'altres, que en néixer els va abandonar la seva mare. I fins i tot hi ha qui no dubta a dir que els elefants-cor-d'ocell són com són perquè es van pegar un bon cop al cap mentre intentaven fer les seves primeres passes”.

Així doncs, en el cas del meu conte *Un elefant amb cor d'ocell* la història agafa cos molts anys després que jo m'autodefinís com a tal: una elefanta amb un cor un xic enfollit, fantasiós, lleuger, en qualsevol cas desconegut i amagat sota una aparença seriosa i conscienciosa. Una barreja força estranya que explica una mica allò que sembla que sóc, el que crec que els altres veuen en mi, potser el que m'agradaria ser. És així, almenys, com m'he percebut durant molt de temps, sense pensar que en podria sortir una narració.

Un cop admès aquest binomi, exterior interior, el fet de jugar amb la idea que al meu voltant hi havia elefants amb cor de tigre, agressius i colèrics, elefants amb cor de formiga, laboriosos i addictes al treball, elefants amb cor de simi, hiperactius, ansiosos i esgotadors, o elefants

amb cor de rata, va ser relativament fàcil, un joc, un desfogament, una petita revenja.

En fi, suposo que la irrupció d'aquest petit bestiari es troba en la gènesi oculta d'algunes de les obres que he escrit. Si em pregunto per què, crec que ha estat per consolar-me, per distreure'm, també per divertir-me.

Com si escriure aquesta mena d'històries fos una manera d'exorcitzar, de transcendir, de donar forma o de fugir d'allò que m'aclaparava. En una paraula, suposo que és una manera de consolar-me per ser adulta.

No crec tampoc ser gaire original. És bonic que Antoine de Saint Exupéry dediqués *El petit príncep* a un amic seu que estava patint en aquells moments moltes penalitats, que Lewis Carroll oferís aquell regal d'amor que és *Alicia al País de les Meravelles* a la nena que adorava, que *Peter Pan* sigui aquesta meravellosa autobiografia d'un home que sentia i patia per complexos d'inferioritat, d'immaduresa, de dubtosa virilitat. El gran Hans Christian Andersen es va retractar a *L'aneguet lleig*, tot consolant-se així de les amargors de la seva infantesa. Resulta gairebé un tòpic esmentar la nena o el nen que portem a dins però, tanmateix, crec que és una gran realitat. Reprimit o embotornat, el nen existeix. I no sempre és un nen feliç.

Tot recapitulant una mica, les històries i la necessitat de contar-les han sorgit, de vegades, de la foscor, d'un espai que cal il·luminar o almenys no tenir por de fer-ho, del món conscient, real, possible, però també del món que desconeixem però que ens habita. I fer-ho amb gust, amb plaer, amb curiositat, sabent que imaginar, crear, poc, molt, bé o malament, és sempre fornir-nos d'un refugi, d'un recurs de supervivència, d'una fortalesa inexpugnable que entreobrim conscientment als altres. També crec que, en general, ser creatiu suposa conservar a dins d'un mateix el plaer infantil del joc, ja experimentat quan érem nens.

I per acabar, és inevitable presentar un altre dels meus animals interiors: el cocodril.

No el cocodril de peluix, sinó la fera de gola enorme i dentada que a sota d'una aparent apatia amenaça d'engolir-nos en el moment més inesperat. Estic parlant de l'angoixa, és clar.

Un cocodril sota el llit narra la depressió en què es va endinsant un jove solitari, aïllat, en trobar a sota del seu llit un cocodril que només ell pot veure i que ha de nodrir a base de sabates. Escrita en clau d'humor, l'assumpte es va tornant lleig en la mesura en què el protagonista pren consciència de la seva solitud i la seva angoixa. Fins que l'amor, com a molts altres dels meus contes, li ofereix un salvavides i obre una finestra a la seva situació límit.

Aquest manuscrit ha passat anys al meu calaix, estava pràcticament escrit des de feia molt de temps, però m'ha calgut tot aquest temps perquè el desenllaç afegís un comentari —aparentment anodí— a les versions anteriors. Quan la jove, de qui el protagonista està enamorat, li confessa que ella també té un altre cocodril a sota del llit que s'alimenta de rellotges de polsera, l'avisava d'una cosa que només perquè el manuscrit ha esperat molts anys he pogut arribar a escriure:

—Ja està! Després, espero que tornarà a convertir-se en el teu estimat cocodril. Ho sé molt bé, *no et pensis!*

El cocodril tornarà a instal·lar-se a sota del llit.

El cocodril no se'n va mai per sempre.

Perquè, potser aquest cocodril, com aquests altres animals que he esmentat, són les manifestacions o metàfores de la nostra neurosi, allò que ens fa ser qui som, origen del pitjor i del millor de nosaltres mateixos, allò fosc, allò que encara ens fa escriure... I, potser, és la clau perquè allò que escrivim agradi també als nens, que no són babaus.

(Traducció: Anna Torcal)

Obres citades

Els secrets de la Iholdi. Barcelona: Ed. Cruïlla, Col. "El vaixell de vapor"

Traducció: Ainara Munt Ojanguren

Russica. Barcelona: Ed. Cruïlla, Col. "El vaixell de vapor" Traducció:

Gemma Lienas.

Quan els gats se senten molt sols. Barcelona: Ed. Barcanova, Col. Sopa de Llibres. Traducció: Pau Joan Hernàndez.

El mitjó suïcida. Barcelona: Ed. Barcanova. Col. Sopa de llibres. Traducció: Pau Joan Hernández

Un elefant amb cor d'ocell. Barcelona: Ed. Barcanova. Col. Sopa de llibres. Traducció: Pau Joan Hernández.

Un cocodril sota el llit. Barcelona: Ed. Cruïlla. Col. El vaixell de vapor. Traducció: Pau Joan Hernández.